

Keskustelua Suomen talouskriisistä

ERKKI KOSKELA¹

VTT, professori

Helsingin yliopisto

Jaakko Kiander & Pentti Vartia: *Suuri Lama*, Taloustieto Oy, Helsinki 1998, 404 s.

Suomen 1990-luvun alun lama on OECD-maiden syvin ja pisin II maailmansodan jälkeen. Laman seurauksena reaali-inen bruttokansantuote supistui kolmena vuonna yhteensä n. 14 % ja työttömyysaste nousi melkein 20 %iin. Korkeat reaalikorot ja ulkomaanvaluuttamääräisestä velasta aiheutuneet pääomatappiot johtivat konkurssien nopeaan kasvuun ja sitä kautta pankkikriisiin ja valtiontalouden rahoitusongelmiin. Äskettäin ilmestyneessä kirjassaan *Suuri Lama*, joka on jo ehtinyt olla Kansantaloudellisessa Aikakauskirjassakin parin pika-arvion kohteena² dosentti *Jaakko Kiander* ja toimitusjohtaja

Pentti Vartia käsittelevät Suomen talouskriisiä ja sen taustoja. Kirja jakaantuu kahteen osaan. Osassa I (luvut 2–5) kuvataan lamaa edeltänyttä ajanjaksoa, laman syntyä, kriisin etenemistä ja lopuksi kansantalouden v. 1993 alkanutta osittaista elpymistä. Osassa II (luvut 6–11) raportoidaan lamaa koskevaa kotimaista keskustelua. Aluksi kuvataan kotimaisen talouspoliittisen keskustelun perinnettä, sen jälkeen käsitellään mm. ennustevirheitä sekä raha-, valuuttakurssi- ja finanssipolitiikkaan liittyneitä keskustelua. Luvussa 12 kirjoittajat pyrkivät tiivistämään asiat yhteen. Teoksen lopussa on lisäksi laaja ja yksityiskohtainen kronologia ajanjakson 1980–1996 tärkeistä taloudellisista ja poliittisistä päätöksistä sekä tapahtumista.

Kirjoittajia on syytä kiittää siitä, että he ovat keränneet yksiin kansiin Suomen taloudellisen kehityksen kuvausta lähihistoriasta ja käytyä talouspoliittista keskustelua, josta osa tapahtui sitäpäitsi erilaisissa »sisäpiireissä». Kiander ja Vartia sirottelevat pitkin matkaa omia monenlaisia kommenttejaan tapahtumien kuvauksen ja talouspoliittisen keskustelun rekisteröinnin väliin. Muutamia näistä otan esiin jatkossa. Heidän teoksensa ei ole varsinaisesti ole tutkimus,

¹ Kiitän *Seppo Honkapohjaa*, *Markku Ollikaista*, *Mikko Puhakkaa* ja *Matti Viréniä* hyödyllisistä kommenteista.

² Ks. *Åkerholm* (1998) ja *Voipio* (1998). Näissä arvioissa teosta *Suuri Lama* kuitenkin kommentoidaan aika niukasti ja esitellään enemmän arvioitsijoiden omia lamanäkemyksiä.

vaan lähinnä eri lähteistä koottu peruskartoitus ja mielipiteiden esittely.

Taluskriisin taustat, synty, kehitys ja elpymisen käynnistyminen kuvataan yksityiskohtaisesti osassa I. Se on hyvä, joskin pitkäkö esitys tapahtuneesta. Kuvailun lomassa vilahtelee myös kiistanalaisia kommentteja. Niinpä esimerkiksi kirjoittajat pyrkivät samaistamaan rationaaliset odotukset, monetarismin ja talouspolitiikan uskottavuuden, mikä on virheellistä (s. 43). Voi myös kysyä, mikä oli se kirjoittajien mainitsema taloustieteellisen ajattelun muutos, johon rahamarkkinoiden säätelyn purkaminen perustui (s. 55). Tällaista 'suurta linjaa' ei tainnut olla. Säätelyn purkaminen meillä oli defensiivistä reagointia markkinoilla tapahtuneeseen kehitykseen.

Taluspoliittisessa keskusteluosassa II kirjoittajat käyvät läpi vaihtelevalla yksityiskohtaisuudella käytettyjä puheenvuoroja mm. seuraavista tärkeistä aihepiireistä: (a) miten suhtauduttiin markan kesäkuussa 1991 tehtyyn ns. eucytkentään, (b) mitkä ovat devalvaation vaikutukset tilanteessa, jossa lama on jo päällä eikä inflaatiopelkoa ole, mutta jossa suljetulla sektorilla on runsaasti ulkomaanvaluuttamääräistä velkaa, (c) mikä on palkkojen alentamisen eli sisäisen devalvaation tehokkuus taloudellisen tilanteen parantamisessa suhteessa varsinaiseen devalvaatioon, (d) miten finanssipolitiikka, erityisesti toteutetut valtiontalouden säästöohjelmat, vaikuttavat talouteen ja (e) miten Suomen Pankin toimintaan välittömästi syyskuussa 1992 tapahtuneen markan kellutuksen jälkeen suhtauduttiin. Näitä asioita koskevan keskustelun rekisteröinnissä tulee selvästi ilmi, että joka asia-esta esiintyi vastakkaisia mielipiteitä.

Osan II alussa Kiander ja Vartia valmistele- vat lukijoita erikoisin sanakääntein ja antavat osittain virheellisen kuvan asioista. Ensinnäkin heidän mukaansa professorillakin voi olla lähei-

nen kytkentä johonkin puolueeseen, eturyhmään tai ideologiaan. Mitä sitten? Tässä he viittaavat professori *Heikki Ylikankaaseen*, joka on todennut, että »...suomalainen akateeminen yhteisö on useimmiten tukenut...ns virallista linjaa» (s. 177). Akateemisen puolen edustajat voivat halutessaan kuitenkin olla riippumattomia, kuten mm. Suomessa laman aikaa talouspolitiikasta käyty keskustelu osoittaa. Jostakin syystä Kiander ja Vartia 'unohtavat' tässä nimenomaisessa yhteydessä mainita, että osa akateemisista keskustelijoista (mm. *Bengt Holmström*, *Sepo Honkapohja*, *Erkki Koskela*, *Jouko Paunio* ja *Antti Tanskanen*) kritisoi voimakkaasti ns. virallista linjaa samaan aikaan kun valtaosa ennustelaitosten ekonomisteja, Vartia mukaanlu- kien, myötäilivät sitä. Toiseksi he esittävät, että »Erialaisten mielipiteiden yhtäaikainen esiintyminen ei todista sitä, että osa keskustelijoista olisi väärässä, vaan pikemminkin sitä, että talous on monimutkainen» (s. 169)! Tämän mukaan 'totuuksia' on siis useita vähän niinkuin »kauneus on katsojan silmässä». Vaikka asioita tietysti voidaan ja on hyväkin katsoa eri näkökulmista, tutkimuksessa pyritään hakemaan asioille parasta mahdollista tulkintaa eivätkä kaikki voi olla oikeassa. Kolmanneksi, Kiander ja Vartia sanovat, että ennustelaitosten ekonomistit ovat »vastuullisempia» kuin akateemiset tutkijat (s. 171)! Tarkoittaako tämä sitä, että akateemiset tutkijat ovat vastuuttomia kun he eivät aina ole valmiit hyväksymään sitä, mitä viralliselta taholta esitetään? Tämäkö 'selittää' ennustelaitosten kuten ETLAn kritiikittömän ja virallista linjaa myötäilevän roolin laman aikana?

Asioiden ymmärtämisen kannalta ei tietenkään ole tärkeätä se, mistä keskustelija tulee vai onko hän 'akateeminen', vaan se kuinka hyvin hän perustelee esittämänsä väitteet. Taloustoimittajat *Kustaa Hulko* ja *Jorma Pöysä* ovat jo raportoineet hyvin lamaan liittyviä taluspoliit-

tisia keskusteluja kirjassaan *Vakaa markka*.³ Olisi odottanut, että ammattiekonomisteina Kiander ja Vartia esittävät huolellisen analyttisen yhteenvedon kiistanalaisista keskusteluista. Näin ei ole kuitenkaan käynyt. Hyvinä esimerkkeinä tällaisesta tarpeesta ovat devalvaation ympärillä pyörineet eräät kannanotot kuten pankinjohtaja *Markku Puntilan* Kauppalehdessä kesäkuun 1991 alussa julkaistut »teesit» siitä, miksi markkaa ei pidä devalvoida ja Suomen Pankissa alkusyksystä 1991 tehdyt talouspolitiikan vaihtoehtolaskelmat, joissa puolustetaan kiinteää valuuttakurssia. Puntilan teeseistä, joita historia on kohdellut poikkeuksellisen huonosti, Kiander ja Vartia toteavat vain, että hänen puheenvuoronsa »oli selkeä» ja että »Puntilan teesejä arvosteli myöhemmin voimakkaasti professori Erkki Koskela» (s. 200). Talouspolitiikan vaihtoehtolaskelmista, joilla pyrittiin tukemaan nimellispalkkojen alentamisen linjaa, Kiander ja Vartia siteeraavat niistä laadiittua tiivistelmää ja sanovat oletustaulukon 8.1. alaviitteessä (s. 199), että »lopputuloksiin vaikuttivat myös tehdyt oletukset». Muutoin lukija jätetään yksin. Kirjasta löytyy muitakin vastaanvanlaisia esimerkkejä, joissa olisi toivonut hyvin erilaisten, jopa keskenään ristiriitaisten, puheenvuorojen huolellista arviointia.

Suomen taluskriisistä käydyssä keskustelussa on kiinnitetty mielestäni liian vähän huomiota ehkä kaikkein tärkeimpään yksittäiseen asiaan, nimittäin siihen, että rahamarkkinoiden säätelyn purkaminen ei onnistunut⁴. Siihen ei

³ Kustaa Hulkko & Jorma Pöysä: *Vakaa markka*, WSOY, 1998, 489 s.

⁴ Rahamarkkinoiden vapauttamista kommentoidessaan Kiander ja Vartia antavat ymmärtää, että Tanskassa ongelmia ei syntynyt, koska toimenpiteet ajoituivat taantumaan, mutta heidän mukaansa »tällainen taidokas ajoituksen hienosäätö ei kuitenkaan nyky-

liittynyt verojärjestelmän reformia uusia olosuhteita vastaavaksi eikä pankkien vakavaraisuusvaatimusten välitöntä kiristämistä. Seurauksena oli korkeasuhdanteen avittamana ennennäkemätön kotimainen luottoekspansio ja ulkomaanvaluuttamääräisten luottojen kasvu lähinnä suljetulle sektorille. Suomen rahoitusjärjestelmä tuli hyvin haavoittuvaksi korkeille reaalikoroille ja valuuttakurssien heikkenemiselle samalla kun vientiteollisuuden hintakilpailukyky oli heikentynyt kilpailijamaita voimakkaamman kustannusnousun myötä. Jäljellä olikin tässä vaiheessa enää vain huonoja vaihtoehtoja. Jos haluttiin pitäytyä kiinteässä valuuttakurssissa kireän rahapolitiikan avulla, oli seurauksena reaalikorkojen nousu, joka oli pahaa myrkyä velkaantuneelle yksityiselle sektorille. Jos taas haluttiin parantaa heikentynyttä hintakilpailukykyä devalvaatiolla, oli seurauksena pääomatappioita ulkomaanvaluuttamääräisesti velkaantuneelle suljetulle sektorille.

On kiinnostavaa havaita näin jälkikäteen, että taloudellinen tilanne kehittyi rahoitusmarkkinoiden osalta hyvin samalla tavalla niinkin erilaisissa maissa kuin Chilessä 1980-luvun alussa, Meksikossa 1990-luvun puolivälissä ja äskettäin monissa Kaakkois-Aasian maissa. Erilaisista instituutioista ja hieman erilaisesta ko-

sen tietämyksen varassa ole mahdollista» (s. 286). On tietysti totta, että korkeasuhdanne osaltaan myötävaikuttanut meillä luottoboomiin. Mutta Kiander ja Vartia eivät mainitse sitä tärkeää seikkaa, että Tanskassa rahamarkkinoiden vapauttamisen yhteydessä pankkien vakavaraisuusvaatimuksia kiristettiin välittömästi päinvastoin kuin meillä ja monissa muissa maissa, joissa säätelyn purkaminen johti sittemmin pankkikriiseihin (ks. *Edey & Hviding* (1995). Mm. Kansainvälisessä Valuuttarahastossa on äskettäin tehty kiinnostavaa empiiristä tutkimusta pankkikriiseihin vaikuttavista tekijöistä ja pankkikriisien yhteydestä rahamarkkinoiden vapauttamiseen, ks. *Demirguc-Kunt & Detragiache* (1998).

konaistaloudellisesta kehityksestä huolimatta nämä maat kokivat Suomen tavoin klassisen finanssikriisin, johon suuresti myötävaikutti se, ettei rahoitusmarkkinoiden vapauttamista saatu hallintaan.

Summa summarum: Jaakko Kianderin ja Pentti Vartian laaja ja monipolvinen, pitkän kaavan mukaan kirjoitettu teos Suomen talouskriisistä on tervetullut kootessaan yksien kansien väliin hajallaan olevaa tietoa mm. käydystä talouspoliittisesta keskustelusta. Tämä tekee siitä hyödyllisen esityön tulevalle lamatutkimukselle. Mitään uutta lamaan liittyvää seikkaa, joka ei aikaisemmin olisi ollut yleisesti tiedossa, siinä ei mielestäni esitetä. Kuten edellä olen esittänyt, teoksen yksityiskohdissa on lievästi sanottuna epätarkkuuksia ja pääsääntöisesti siinä jätetään käytyjen keskustelun huolellinen analyttinen arviointi tekemättä. Kun teoksessa raportoidaan koko ajan vastakkaisia mielipiteitä laman kannalta keskeisistä politiikkakäytännöistä, lukijana toivoisi, ei vain »yritystä ymmärtää vastakkaisia näkemyksiä» kuten kirjoittajat esipuheessa korostavat, vaan näkemysten systemaattista arviointia. Yhteenvedossa he sanovat pyrkimyksenään olleen kertoa lamasta »välttämättä erimielisyyttä aiheuttavaa talousteo-

reettista sitoutumista ja talouspoliittisia kannanottoja» (s. 313). Tällaisella metodologisella lähtökohdalla päädytään vain keskustelujen 'ymmärtävään' raportointiin, mutta laman tarinaa ja talouspolitiikan roolia siinä ei kerrota, on vain kuvioita ja keskusteluja.

Lähteet:

- Demirguc-Kunt, A. & Detragiache, E. (1998): Financial Liberalization and Financial Fragility, WP/98/83, International Monetary Fund, Washington D.C.
- Edey, M. & Hviding, K. (1995): An Assessment of Financial Reform in OECD Countries, Economics department, WP No 154, OECD, Pariisi.
- Hulkko, K. & Pöysä, J. (1998): *Vakaa markka*, WSOY, Juva, 489 s.
- Kiander, J. & Vartia, P. (1998): *Suuri lama*, Taloustieto Oy, Helsinki, 404 s.
- Voipio, I.B. (1998): Kriisi on mahdollisuus – talouden Titanic, *Kansantaloudellinen aikakauskirja*, 94, 4/1998, 456–59.
- Åkerholm, J. (1998): Suomen lamaantumisen selvitetty?, *Kansantaloudellinen aikakauskirja*, 94, 3/1998, 304–306.